

Aktuální judikatura českého Ústavního soudu ke střídavé péči

Current Case Law of the Czech Constitutional Court to Shared Custody

Luboš PATERA, Striedavá starostlivosť o deti, slovensko – česká spoločnosť

Príspevek na XXIII. konferencii „Dieťa v ohrození“ – Striedavá výchova – náš problém, Paneurópska vysoká škola, Bratislava 12. 12. 2014

Abstrakt

Zhodnocení vývoje právní úpravy střídavé péče o nezletilé děti po rozvodu nebo rozchodu rodičů v České a Slovenské republice a současné rozhodovací praxe českého Ústavního soudu.

Klíčová slova

Střídavá péče, rozvod, soudní praxe, úprava výchovy nezletilých dětí, judikatura Ústavního soudu.

Abstract

Evaluation of the development of legal treatment of underage children shared custody after a divorce or a separation of parents in the Czech and Slovak Republics and the current decision-making practice of the Czech Constitutional Court.

Keywords

Shared custody, divorce, judicial practice, legal treatment of underage children custody, case law of Constitutional Court.

Právní úprava pro rozhodování soudů o střídavé péči o nezletilé děti po rozvodu či rozchodu rodičů, je v Čechách i na Slovensku v podstatě totožná. Český Zákon o rodině, platný do roku 2013, obsahoval od novelizace v roce 1998 tuto úpravu:

§ 26 odst. 2

*Jsou-li oba rodiče způsobilí dítě vychovávat a mají-li o výchovu zájem, může soud svěřit dítě do společné, popřípadě **střídavé výchovy obou rodičů**, je-li to v zájmu dítěte a budou-li tak lépe zajištěny jeho potřeby.*

Zařazením rodinného práva do Občanského zákoníku došlo, s platností od roku 2014, k formulační, nikoliv obsahové změně:

§ 907

*odst. 1 Soud může svěřit dítě do péče jednoho z rodičů, nebo **do střídavé péče**, nebo do společné péče; soud může dítě svěřit i do péče jiné osoby než rodiče, je-li to potřebné v zájmu dítěte. Má-li být dítě svěřeno do společné péče, je třeba, aby s tím rodiče souhlasili.*

odst. 2 Při rozhodování o svěření do péče soud rozhoduje tak, aby rozhodnutí odpovídalo zájmu dítěte. Soud přitom bere ohled na osobnost dítěte, zejména na jeho vlohy a schopnosti ve vztahu k vývojovým možnostem a životním poměrům rodičů, jakož i na citovou orientaci a zázemí dítěte, na výchovné schopnosti každého z rodičů, na stávající a očekávanou stálost výchovného prostředí, v němž má dítě napříště žít, na citové vazby dítěte k jeho sourozencům, prarodičům, popřípadě dalším příbuzným i nepříbuzným osobám. Soud vezme vždy v úvahu, který z rodičů dosud o dítě řádně pečoval a řádně dbal o jeho citovou, rozumovou a mravní výchovu, jakož i to, u kterého z rodičů má dítě lepší předpoklady zdravého a úspěšného vývoje.

odst. 3 Soud při rozhodování o svěření dítěte do péče dbá rovněž na právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi, na právo druhého rodiče, jemuž dítě nebude svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti, dále soud bere zřetel rovněž ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem.

Slovenský Zákon o rodine svěřování dětí do střídavé péče upravuje takto:

§ 24

*odst. 2 Ak sú obidvaja rodičia spôsobilí dieťa vychovávať a ak majú o osobnú starostlivosť o dieťa obidvaja rodičia záujem, tak súd môže zveriť dieťa **do striedavej osobnej starostlivosti obidvoch rodičov**, ak je to v záujme dieťaťa a ak budú takto lepšie zaistené potreby dieťaťa. Ak so striedavou osobnou starostlivosťou súhlasí aspoň jeden z rodičov dieťaťa, tak súd musí skúmať, či bude striedavá osobná starostlivosť v záujme dieťaťa.*

odst. 4 Súd pri rozhodovaní o výkone rodičovských práv a povinností alebo pri schvaľovaní dohody rodičov rešpektuje právo maloletého dieťaťa na zachovanie jeho vzťahu k obidvom rodičom a vždy prihliadne na záujem maloletého dieťaťa, najmä na jeho citové väzby, vývinové potreby, stabilitu budúceho výchovného prostredia a ku schopnosti rodiča dohodnúť sa na výchove a starostlivosti o dieťa s druhým rodičom. Súd dbá, aby bolo rešpektované právo dieťaťa na výchovu a starostlivosť zo strany obidvoch rodičov a aby bolo rešpektované právo dieťaťa na udržovanie pravidelného, rovnocenného a rovnoprávneho osobného styku s obidvomi rodičmi.

Ačkoliv byla střídavá péče v Čechách „zlegalizována“ podstatně dříve (1998) než na Slovensku (2010), dobré zprávy – z pohledu jejích příznivců, nikoliv odpůrců – o jejím využívání v praxi směřovaly dosud spíše ze Slovenska do Čech. Markantní je tato skutečnost zejména ve statistických datech. Podíl svěřování nezletilých dětí do střídavé péče je přes český náskok třinácti let v současnosti vyrovnaný, a to v obou zemích kolem 10 procent. Další výrazný rozdíl vykazují jednotlivé okresní soudy ve Slovenské republice, když u některých tvoří podíl střídavé péče v jejich rozhodování až 20 procent, u Okresního soudu Malacky to bylo v roce 2013 dokonce 50 procent!

V současnosti se ovšem zdá, že významnou dobrou zprávou a výraznou podporu střídavé péče přináší i český Ústavní soud. Jistým předznamenáním pozitivního posunu v jeho náhledu byl již v České televizi vyslovený názor předsedy Ústavního soudu JUDr. Pavla Rychetského:

*„V soudní judikatuře přetrvává taková **pověra**, že vhodnějším a lepším pro výchovu dětí zejména útlého věku je zásadně matka. Zákon a mezinárodní úmluvy však říkají něco jiného. Říkají: **Oba rodiče mají stejná rodičovská práva, jsou si rovni. Není možné jednoho z nich, dokonce jen na základě pohlaví, preferovat.**“* (12. 4. 2010; <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/86675-us-pouhy-nesouhlas-matky-nesmi-zamezit-stridave-peci/>)

Nálezem sp. zn. **I. ÚS 2482/13 ze dne 26. 5. 2014** český Ústavní soud obsáhle definoval obecná kritéria k rozhodování o střídavé péči, ke spravedlivému procesu, diskriminaci i výkonu rozhodnutí v porozvodové výchově, a to i s bohatými odkazy na dosavadní judikaturu Ústavního soudu i Evropského soudu pro lidská práva.

V otázce střídavé péče stanovuje Ústavní soud zásady spravedlivého procesu pro praxi obecných soudů tak, že „v řízení, v němž má být rozhodnuto, komu bude dítě svěřeno do péče, je za účelem rozhodování v nejlepším zájmu dítěte nezbytné u všech osob, jež o svěření dítěte do péče jeví upřímný zájem, **relevantní kritéria posoudit samostatně, a jsou-li u všech těchto osob naplněna stejnou měrou, je žádoucí dítě svěřit do společné či střídavé výchovy těchto osob či přijmout opatření, která takový postup v budoucnu umožní.**“

V citovaném nálezu Ústavní soud dále podrobně rozebírá 4 kritéria, která musí obecné soudy z hlediska nutnosti rozhodovat v nejlepším zájmu dítěte v řízení o úpravě výchovných poměrů vzít v potaz: **(1)** existence pokrevního pouta mezi dítětem a o jeho svěření do péče usilující osobou; **(2)** míra zachování identity dítěte a jeho rodinných vazeb v případě jeho svěření do péče té které osoby; **(3)** schopnost osoby usilující o svěření dítěte do péče zajistit jeho vývoj a fyzické, vzdělávací, emocionální, materiální a jiné potřeby; a **(4)** přání dítěte.

U prvního kritéria, existence pokrevního pouta mezi dítětem a o jeho svěření do péče usilující osobou, je podle Ústavního soudu třeba vycházet ze skutečnosti, že rodina

představuje primárně biologické pouto a teprve následně sociální institut [nález sp. zn. II. ÚS 568/06 ze dne 20. 2. 2007 (N 33/44 SbNU 399); k nutnosti ochrany biologického pouta mezi rodičem a dítětem srov. také rozsudek ESLP ve věci Keegan proti Irsku ze dne 26. května 1994 č. 16969/90; či rozsudek ESLP ve věci C. proti Finsku ze dne 9. května 2006 č. 18249/02].

Druhým kritériem je podle Ústavního soudu míra zachování identity dítěte a jeho rodinných vazeb v případě jeho svěření do péče té které osoby. Při jakémkoliv zásahu do rodinného života musí obecné soudy vždy usilovat o to, aby byl takový zásah minimalizován, tedy (a) **aby dítě nebylo odtrženo zejména od osob, k nimž má silnou náklonost, u nichž dlouhodobě setrvávalo a u nichž nachází svůj domov** (rozsudek ESLP ve věci Hokkanen proti Finsku ze dne 23. září 1994 č. 19823/92, bod 64, či ve věci Maire proti Portugalsku ze dne 26. června 2003 č. 48206/99, bod 77) a od svých sourozenců (rozsudek ESLP ve věci Mustafa a Armaňan proti Turecku ze dne 6. dubna 2010 č. 4694/03); a (b) **aby bylo svěřeno do péče osoby, která uznává roli a důležitost jiných blízkých osob v životě dítěte a která tedy kontaktu dítěte s takovým osobami v případě nebude bránit** [viz bod 28 nálezu sp. zn. III. ÚS 1206/09 ze dne 23. 2. 2010 (N 32/56 SbNU 363); či rozsudek ESLP ve věci Diamante a Pelliccioni proti San Marinu ze dne 27. září 2011 č. 32250/08, bod 183]. **Zároveň musí být mimo jiné minimalizován také zásah do soukromého života dítěte, jakožto unikátního jedince s vlastní identitou, tvořenou mimo jiné jeho národností, náboženským vyznáním či kulturní a jazykovou afiliací.**

V rámci třetího kritéria je podle Ústavního soudu pod schopností osoby usilující o svěření dítěte do péče zajistit jeho vývoj a fyzické, vzdělávací, emocionální, materiální a jiné potřeby, nezbytné posuzovat zejména věk, zdravotní stav, materiální zabezpečení, výchovné a intelektuální schopnosti a morální integritu dané osoby a její chování k dítěti (rozsudek ESLP ve věci Lyubenova proti Bulharsku ze dne 18. října 2011 č. 13786/04, bod 73).

U přání dítěte, jakožto čtvrtého kritéria, Ústavní soud konstatuje, že za předpokladu, že je dítě dostatečně rozumově a emocionálně vyspělé, je nutné jeho přání považovat za zásadní vodítko při hledání jeho nejlepšího zájmu. Současně však není možné, aby obecné soudy postoj nezletilého dítěte bez dalšího převzaly a aby své rozhodnutí založily toliko na jeho přání a nikoliv na pečlivém a komplexním posuzování jeho zájmů (nález sp. zn. II. ÚS 4160/12 ze dne 23. 4. 2013 či rozsudek ESLP ve věci C. proti Finsku ze dne 9. května 2006 č. 18249/02, body 57-59). **Stejně tak není možné, aby přání dítěte bylo zjišťováno nevhodnými otázkami typu "U koho bys chtěl(a) bydlet?"**; přání dítěte musí být zjišťováno komplexně, tj. zejména formou nepřímých otázek (zejména u mladších dětí) a ideálně v neformálním prostředí (tj. nikoliv v soudní síni, ale například v kanceláři soudce či jině). V této souvislosti Ústavní soud konstatuje, že čím starší dítě je, tím větší má jeho názor váhu. Řečeno jinak, názor tříletého dítěte má daleko menší váhu než stanovisko patnáctiletého

teenagera. U mladších dětí, zejména těch v předškolním věku, musí obecný soud hodnotit jejich názor s přihlédnutím k jejich věku a rozumové vyspělosti [srov. nález sp. zn. I. ÚS 2661/10 ze dne 2. 11. 2010 (N 219/59 SbNU 167), bod 54]. V souvislosti se zjišťováním přání dítěte Ústavní soud rovněž zdůrazňuje, že pokud bylo dítě již dříve svěřeno jednomu z rodičů do výlučné péče a nově se posuzuje možnost změny výchovných poměrů na střídavou péči, je možné, že se rodič, jenž měl dítě dosud v péči, snažil přání dítěte zmanipulovat (srov. rozsudek ESLP ve věci C. proti Finsku ze dne 9. května 2006 č. 18249/02, body 58), přičemž úkolem obecných soudů je tuto manipulaci pokud možno odstínit.

Nad rámec uvedeného Ústavní soud v citovaném nálezu zdůrazňuje, že jedná-li se o rozhodování o svěření dítěte do střídavé výchovy rodičů, je třeba vycházet z premisy, že zájmem dítěte je, aby bylo především v péči obou rodičů [viz mj. bod 28 nálezu sp. zn. III. ÚS 1206/09 ze dne 23. 2. 2010 (N 32/56 SbNU 363) či obdobně bod 25 nálezu sp. zn. I. ÚS 266/10 ze dne 18. 8. 2010 (N 165/58 SbNU 421)], kde každý z nich poskytuje dítěti láskyplnou péči a každý svým dílem přispívá k osobnostnímu vývoji dítěte. Ústavní soud v této souvislosti dodává, že svěřování dětí do péče je polycentrická otázka. Odpověď na tuto otázku do značné míry reflektuje náhled společnosti na výchovu dětí, a tudíž zde Ústavní soud přikládá značnou váhu postoji zákonodárce, jenž nejlépe odráží názory občanů České republiky. Zákonodárce svou vůli vyjádřil zákonem č. 91/1998 Sb., který vložil do zákona o rodině nový § 26 odst. 2, jenž zní: *"Jsou-li oba rodiče způsobilí dítě vychovávat a mají-li o výchovu zájem, může soud svěřit dítě do společné, popřípadě střídavé výchovy obou rodičů, je-li to v zájmu dítěte a budou-li tak lépe zajištěny jeho potřeby"*. Z toho plyne, že pokud jsou oba rodiče způsobilí dítě vychovávat, pokud oba mají o jeho výchovu zájem (§ 26 odst. 2 zákona o rodině) a pokud oba dbali kromě řádné péče o jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní (§ 26 odst. 5 zákona o rodině), svěření dítěte do střídavé péče by mělo být pravidlem, zatímco jiné řešení je výjimkou, která vyžaduje prokázání, proč je v zájmu dítěte jiné řešení. Tato novela zákona o rodině zjevně odráží posun ve vnímání role otce a matky při výchově dětí, zvýšené zapojení otců do péče o dítě i v jeho nejmladším věku, vzrůstající počet mužů odcházejících s dětmi na rodičovskou dovolenou a snahu umožnit "dvoukariérní" manželství. Řečeno jinak, výchova dítěte již nutně není výhradně ani převážně v rukou matky, čemuž musí odpovídat i řešení situace, kdy se manželství rozpadne a je nezbytné zajistit následnou výchovu nezletilých dětí. Pro úplnost Ústavní soudu dodává, že nová právní úprava výkonu rodičovské odpovědnosti po rozvodu manželství zakotvená v § 907 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku (dále jen "nový občanský zákoník"), který v mezidobí od vynesení rozsudků obecných soudů v projednávané věci nabyt účinnosti, na těchto principech nic nemění.

V tomto směru **Ústavní soud na rozdíl od dosavadní převažující praxe klade překážku jak zneužívání tzv. názoru dítěte** bez ohledu na jeho věk a míru ovlivnění k opoře pro soudem zamýšlené šablonovité rozhodnutí, **tak i přehnaným snahám** skrze diagnostiku taktéž nadužívaných znaleckých posudků **hledat, resp. vyrábět „lepšího“ rodiče**, který ze soudní síně a z rozvodové války odchází jako „vítěz“, jenž s pomocí a podporou celé mašinérie rozvodového systému „v zájmu dítěte“ zlikviduje vztah tohoto dítěte s jeho „o kousek horším“ rodičem, a mnohdy sociálně, psychicky i ekonomicky tohoto „druhého“ rodiče samotného!

A jaké jsou ony názory občanů, o něž se český Ústavní soud opírá, a které podle něho reflektuje zákonodárce? **Petici na podporu střídavé péče podepsalo** během 17 dní propagační kampaně ve 13 českých a slovenských městech **2 853 signatářů**, z toho **1 706 žen**, žen tedy více než polovina! Ohlas „lidí z ulice“ na střídavou péči je tedy naprosto jednoznačně kladný...

Otázkou závaznosti Ústavním soudem použitého výkladu právních předpisů pro soudní praxi obecných soudů, nejen tedy pro jednotlivé soudní případy rozhodované Ústavním soudem, se tento také podrobně zabýval, a to např. v nálezech sp. zn. **III. ÚS 252/04 ze dne 25. 1. 2005**, nebo sp. zn. **IV. ÚS 301/05 ze dne 13. 11. 2007**, mimo jiné takto:

„Ústavní soud konstatoval, že z čl. 89 odst. 2 Ústavy v souvislosti s čl. 1 odst. 1 Ústavy plynou pro obecné soudy významné požadavky upínající se k jejich rozhodovací činnosti; dle nich „již učiněný výklad [Ústavního soudu] by měl být ... východiskem pro rozhodování následujících případů stejného druhu“. Jinými slovy, obecné soudy musí respektovat ústavněprávní výklady Ústavního soudu, tj. jím „vyložené a aplikované nosné právní pravidlo (rozhodovací důvod), o něž se výrok předmětného nálezu opíral“, jednoduše řečeno, následovat precedenty. Nesplnění těchto požadavků představuje porušení čl. 89 odst. 2 Ústavy ve spojení s čl. 1 odst. 1 Ústavy a představuje též porušení subjektivního základního práva dotčené osoby podle čl. 36 odst. 1 Listiny, totiž práva „domáhat se stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu“. V této specifické souvislosti, tj. opomine-li obecný soud právní názory Ústavního soudu, nenaplní svou činností „stanovený postup“ jsoucí v souladu s principem, který vyplývá z čl. 89 odst. 2 Ústavy.“

Širšímu využívání střídavé péče v českém (zcela jistě i slovenském) právním státě a rodičům samotným, i eliminaci rozvodové patologie, tak dává český Ústavní soud významné právní nástroje...

Literatura

Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. I. ÚS 2482/13 ze dne 26. 5. 2014.
Dostupný na <http://nalus.usoud.cz>

Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. III. ÚS 252/04 ze dne 25. 1. 2005.
Dostupný na <http://nalus.usoud.cz>

Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. IV. ÚS 301/05 ze dne 13. 11. 2007.
Dostupný na <http://nalus.usoud.cz>

Petice na podporu střídavé péče. Dostupná na <http://www.iustin.cz/art.asp?art=283>